

HADİS RÂVİLERİNİN ADÂLETİNİ TESPİT BAĞLAMINDA "BU İLMİ HER NESLİN ÂDİL KİŞİLERİ TAŞIR" HADİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE HADITH "THIS KNOWLEDGE IS TO BE CARRIED BY THE 'ADIL OF EACH GENERATION" IN THE CONTEXT OF DETERMINING THE 'ADĀLA (JUSTNESS) OF HADITH NARRATORS

Geliş Tarihi: 30.05.2021 Kabul Tarihi: 02.03.2022

✉ SERKAN ÇELİKAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0001-6469-9533

serkancelikan@hotmail.com

ÖZ

Adalet, hadis râvilerinde aranan temel vasıflardandır. Râvinin, Müslüman, âkil ve bâliğ oluşunu, dinî ve ahlâkî olgunluğunu ifade eder. Bu vasfın tespitinde şöhret ve tezkiye olmak üzere iki usul bulunmaktadır. Şöhret, râvinin, adaletiyle tanınıyor olması iken tezkiye, onun iki (muaddil) tarafından ta'dil edilmesidir. İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) dillendirdiği bir başka usule göre ise hadis ilmindeki titizliği bilinen her ilim sahibinin âdil olduğu düşünülür ve durumu, cerh edildiğini veya çokça yanlışlığını gösteren kanıtlar ortaya çıkıncaya kadar daima adalete hamledilir. İbn Abdilber bu noktada birçok sahâbiden nakledilen merfû bir rivayeti esas alır. "Bu ilmî her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmî aşırıların tahriflerine, câhillerin tevillerine ve bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine karşı korurlar." şeklindeki bu hadis İbn Abdilber dışındaki bazı âlimler tarafından delil sayılması yanında ciddi şekilde eleştirilmiştir. Bu çalışmada mezkûr hadisin ulaşılabilen tarikleri ve metinleri ele alınarak sıhhat durumu ve delil olmaya elverişli olup olmadığı hususu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Hadis, Sened Tetkiki, İttisâl, Adâlet, Zabt.

ABSTRACT

'Adāla (justness) is one of the basic qualities sought in hadith narrators. It refers to the narrator's being a Muslim, sound-minded, and religious and moral maturity. There are two methods to determine this qualification: shuhra and tazkiah. The shuhra is the narrator's being known with his/her 'Adāla among the hadith scholars, while tazkiah is the declaration of the narrator to be competent by two scholars who are known just. According to another method expressed by Ibn Abdilber (d. 463/1071), every scholar who is known with his meticulousness in the field of hadith is considered to be just until there is evidence showing that he/she has been repeatedly wrong. And, he takes an authentic narration as a basis transmitted from many Companions. This hadith: "This knowledge is to be carried by the 'Adil of each generation. They will protect this knowledge against the distortions of extremists, the interpretations of the ignorant, and the ideas of the superstitious people", is considered as an evidence by some scholars like Ibn Abdilber, it is also severely criticized by others. In this study, we will try to reveal whether this hadith is suitable as evidence by considering the accessible versions of the hadith.

Keywords: Hadith, Examination of sanad, Continuity, 'Adāla (justness), Dabt (accuracy).

SUMMARY

Examination of sanad has been widely used since the early periods of the hadith scholarship as a method of determining the authenticity of hadiths. Nevertheless, text analysis has also been used to accept or reject hadiths during the aforementioned periods. In recent years, the idea of a text-based sihha examination is being expressed more frequently, carried out taking into account the criteria of the Quran, general principles of religion, reason, scientific and historical data, etc., whether in addition to, or regardless of sanad. Although it is an important endeavor examining the hadiths in terms of matn (text), the examination of sanad will surely maintain its primary importance. There are two sides to sanad examination. One of these is continuity. All links of the chain of narrators must be complete, that is, each narrator must have taken the hadith directly from the previous narrator. The other is the narrator's 'adāla (justness) and dabt (accuracy). 'Adāla refers to the narrator's being a Muslim, having a sound mind, and his/her religious and moral maturity; dabt, on the other hand, refers to their ability to preserve the hadiths as they have learned from their teachers in their memory or written documents, from the moment they learned to the moment they were transmitted, as well as their state of not opposing siqa (reliable) narrators, being free of error, negligence, suggestion, and delusion. The ways of determining 'adāla, which is considered more important and prioritized, have been the subject of many discussions among hadith scholars. In this respect, there are two necessities. The first is for the narrator to be mashhur among hadith scholars and scholars from other branches of Islam scholarship with his/her 'adāla and to be known for their trustworthiness. Once this is achieved, it leaves no need to seek any further evidence or witnesses to decide that the narrator is 'adil. To the scholars whose justice is known with this method. Some of the narrators known for their 'adāla are Mālik ibn Anas (d. 179/795), Shu'ba Ibn al-Hajjāj (d. 160/776), Sufyān al-Thawrī (d. 161/778), Sufyān ibn 'Uyaynah (d. 198/814), Abd al-Rahmān al-Awzā'i (d. 157/774), Al-Layth ibn Sa'd (d. 175/791), Ibn al-Mubārak (d. 181/797), Waki' b. al-Jarrah (d. 197/812), Ahmad ibn Hanbal (d. 241/855), Yahyā ibn Ma'īn (d. 233/848) and Ali ibn al-Madīnī (d. 234/848-49). Tazkiah, on the other hand, is the direct

declaration of the narrator to be competent in the hadith narration by two confirmatory scholars (moaddel). This method is especially valid for those who were not widely known by other scholars. Determining the 'Adāla of the narrators, thus, happens as a result of rigorous research and concrete evidence. According to another method set forth by Ibn 'Abd al-Barr (d. 463/1071), every scholar whose meticulousness in hadith scholarship is well-documented is considered to be 'adil until there is evidence proving otherwise. Ibn 'Abd al-Barr bases this on a Marfu' riwayat transmitted by many companions. Although this hadith, "This knowledge is to be carried by the 'Adil of each generation. They will protect this knowledge against the distortions of extremists, the interpretations of the ignorants, and the ideas of the superstitious people", is also considered as an evidence by other narrators in addition to Ibn 'Abd al-Barr, it is also heavily scrutinized. A striking point is that this narration is included only in a limited number of hadith sources and quoted generally in works penned in the Hijri 4th century. As a matter of fact, there is no mention of this narration in any work from earlier periods, except for al-Bazzār's (d. 292/905) Musnad al-Bazzār. However, it is also interesting that the narration was reported by many companions. Some of these companions are Abū Hurairah (d. 58/678), Abd Allāh ibn Amr ibn al-Âs (d. 65/684-85), Abū 'd-Dardā (d. 32/652 [?]), Abū Umāmah al Bāhili (d. 86/705), Ali ibn Abī Tālib (d. 40/661), Abd Allāh ibn Umar (d. 73/693), Muādh ibn Jabal (ö. 17/638), Usāma ibn Zayd (d. 54/674), Abd Allāh ibn Mas'ūd (ö. 32/652-53) and Jābir ibn Samurah (d. 72/691). The companion status of one of the narrators of this hadith, Ibrāhīm ibn Abd al-Rahmān al-Uzrī, is disputed. Furthermore, it should be noted that some of the texts of the narration that were transmitted with various sanad are maqlūb. Although this matter of being a maqlūb does not affect the meaning, the expression in one of the versions, "Let the just people of every generation carry this knowledge!", seems to affect the meaning. There are also minor word differences in some texts that might be considered to have no effect on meaning. In conclusion, this study tries to reveal the sihha of the hadith and whether it is suitable to be evidence by considering the tariq and matn of the aforementioned hadith.

GİRİŞ

Hadislerin sıhhatini tespit çalışmalarında öncelikle onların sonraki kuşaklara aktarımının vasıtası olan senedin sıhhatini tespit, geçmişten günümüze oldukça yaygın ve bilinen bir uygulamadır. Bu yöntem hadis ilminin, teşekkül etmeye başladığı en erken dönemlerden itibaren muhaddislerin izlediği bir yöntem olmuş, onların bu süreçteki çabaları büyük oranda sened çevresinde yoğunlaşmıştır.¹ Son dönemlerde ise hadisleri Kur’ân’a, dinin genel ilkelerine, akla, bilimsel ve tarihî verilere uygunlukları bakımından değerlendiren ve metin tenkidini merkeze alan bir sıhhat araştırması yöntemi ortaya çıkmıştır.² Fakat senedin, hadislerin sahîh olup olmadıklarını belirlemedeki merkezî yerini tamamen metne bırakmak pek mümkün ve geçerli bir yöntem olarak görünmemektedir. Diğer yandan rivayetlerin metin üzerinden tahlili de belirli koşullarda geçerliliğini korumakta olup klasik dönemde de kendisine yer bulmuş önemli bir uygulamadır.³

Hadisin sıhhatinin birinci ölçütü sayılan senede temelde iki şartın gerçekleşmesi beklenir. Bun-

¹ Hadislerin sıhhat tespitinde öncelikli ölçüt olarak senedin seçilmesi ve araştırmaların bu merkezde yapılmasının nedenleri hakkındaki bir çalışma için bk. Murat Kaya, “Hadislerin Tesbitinde Sened Tenkidinin Tercihi Nedenleri”, *Bilimname* 2019/37 (2019), 121-140.

² Bu yöntem için “içerik tenkidi” şeklindeki farklı bir isim önerisi ve yöntemin genel sorunları hakkındaki oldukça önemli bir değerlendirme için bk. Salahattin Polat, *Metin Tenkidi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 306-315.

³ Metin tenkidinin klasik dönemde de mevcut olduğunu gösteren çalışmalar için bk. Nasseruddin Mazharî, “Cerh ve Ta’dîl Kitaplarından Metin Tenkidi Örnekleri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 16/1 (2018), 147-160; Muhittin Düzenli, “Metin Tenkidi Açısından İlel Eserleri: İbn Ebî Hâtim’in İlel Adlı Eseri Özelinde”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2010), 225-250. Ayrıca bk. Polat, *Metin Tenkidi*, 294; Mahmut Gurbet, *Hadiste Sağlam Nüsha Oluşturma Çalışmaları*, (Ankara: Mânâ Yayınları, 2019), 75, 77.

lar bütün tabakaların eksiksiz oluşu yani her bir râvinin hadisi bir üstteki râviden doğrudan almış olması anlamındaki ittisâl ve râvilerin adalet ve zabt sıfatlarına sahip olmalarıdır.⁴ Adâlet râvinin Müslüman, âkil ve bâliğ oluşunu, dinî ve ahlâkî olgunluğunu ifade ederken zabt ise onların hocalarından öğrendikleri hadisleri, öğrendikleri andan naklettikleri ana kadar geçen sürede hafızalarında veya yazılı belgelerde muhafaza edebilme kabiliyetlerini ve sika râvilere muhalefet etmeme, hata, gaflet, telkin ve vehimden uzak bulunma hallerini gösterir.⁵ Bu iki özellikten, râvinin dürüstlüğü ile ilgili olan adâletin, zabta göre daha önemli ve öncelikli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim unutmak ve yanılmak her insanda bulunan temel zaaf-lardan olup bireysel tercihle ilişkili görünen adaletle aykırı davranışlardan farklı değerlendirilmeleri gayet makuldür. Diğer yandan hadis râvilerinin kimliğinin araştırılması faaliyetinin fitnenin başlangıcıyla ilişkilendirilmesi de⁶ bu dönemden sonra ortaya çıkan bazı siyasî ve itikadî mezhepler ve bunların yalancılık faaliyeti ile ilişkili olması bakımından adalet vasfının daha öncelikli ve titizlikle üzerinde durulan bir husus olduğunu gösterir. Oysa hafıza ve ezber kusurları râvilere güvenin zirvede olduğu ashâb devrinde dahi bulunmuş olup bu dönemde râvilere karşı ciddi bir güven bunalımı yaşanmamıştır.⁷ Ayrıca muhaddislerin, râvinin hafif zabt kusurunu sahîh hadisi hasen statüsüne düşüren⁸ bir etken olarak görmeleriyle birlikte

⁴ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, thk. Nûruddîn İtir (Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir/Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 11-12; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nuḥbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. Abdülhamîd b. Sâlih b. Kâsım (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1427/2006), 220-223; Celalüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1430/2009), 24.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*, thk. es-Seyyid Muazzam Huseyn (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1397/1977), 53; İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, 104-105; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs şerḫü 'İhtisâri 'ulûmi'l-hadis* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1416/1996), 66; Abdulkerim Zeydân - Abdulkahhâr Dâvûd Abdullâh, *Ulûmu'l-hadis* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 1434/2013), 63-66; Mahmûd Tahhân, *Teyşîru muştalâhi'l-hadis* (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1432/2011), 182. Hadis râvilerinin adâletiyle ilgili ölçütlere bilhassa Buhârî'nin yaklaşımı hakkında yapılan bir çalışma için bk. Osman Aydın, "Râvinin Adâletine İlişkin Hususiyetler Bağlamında Buhârî'nin Hadis Ricâline Yaklaşımı 'el-Câmiu's-Sahîh Özelinde'", *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/32 (2017), 741-770.

⁶ Bu ilgi bilindiği kadarıyla ilk defa tâbîi muhaddis Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) tarafından kurulmuştur. Bk. Müslim, "Mukaddime".

⁷ Hz. Âişe'nin, bazı sahâbilerin, zabt kusurundan kaynaklı olarak yaptıkları rivayet hatalarını tashihi buna örnek verilebilir. Bk. Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li-irâdi me'stedrekethü 'Â'îşe 'ale's-sahâbe*, thk. Saîd el-Efgânî (Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 1390/1970), 83-178.

⁸ İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, 31; İbn Hacer, *Nuḥbetü'l-fiker*, 82; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 81.

hasen hadisi de dinî/şer'î konularda delil olarak kabul etmeleri⁹ onların, zabt kusuru lehine geliştirmiş oldukları bir esneklik olarak görülebilir.

Râvilerin adaletini tespit usulleri meselesi ise muhaddisler arasında tartışma konusu olmuştur. Bu noktada öne çıkan yöntemlerden biri râvinin iki muaddil tarafından doğrudan ta'dil edilmesi ve hadis rivayetine ehil olduğunun ortaya konulmasıdır (tezkiye). Bu yöntem bilhassa haklarında ilim çevrelerinde yaygın bilgi bulunmayan râviler ile ilgilidir. Bunların âdil sayılabilmesi yapılacak araştırmaya ve somut kanıtlara bağlıdır.¹⁰

Bir diğer yöntem istifâda veya şöhrettir ki râvinin hadisçiler ve diğer ilim dallarına mensup âlimler arasında adaleti ile tanınması, güvenilirliği doğrultusundaki değerlendirmenin yaygın bulunmasıdır. Bu durum râvinin âdil olduğuna karar vermek için başka bir kanıt veya şahide gerek bırakmaz.¹¹ Adaleti bu usul ile bilinen muhaddislere Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî (ö. 157/774), Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Abdullâh b. el-Mubârek (ö. 181/797), Vekî b. el-Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi âlimler örnek verilir.¹²

Râvilerin adaletinin tespitinde İbn Abdilber'in ortaya koyduğu bir başka usul daha bulunmaktadır. İbn Abdilber araştırma konumuz olan hadisi esas alarak hadis ilmindeki titizliği bilinen her ilim sahibinin âdil olduğunu ve durumunun, cerh edildiğini veya çokça yanlış olduğunu gösteren kanıtlar ortaya çıkıncaya kadar daima adalete hamledileceğini belirtmiştir.¹³ Münâvî de (ö. 1031/1622) bu görüşle paralel olarak söz konusu hadisin, ilmin muhafaza edileceğini, onu nakledenlerin adaletini ve Allah Teâlâ'nın her asırda ilmi koruyacak ve tahrif edilmesini engelleyecek âdil bir toplumu muvaffak kılacağını haber verdiğini söylemiştir.¹⁴ Buna göre hadis her

⁹ İbn Hacer, *Nuḥbetü'l-fiker*, 234; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 82.

¹⁰ İbnü's-Salâh, '*Ulûmu'l-hadîs*', 105; Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, 66; Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, 182.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mustafâ ed-Dimyâtî (Mit Ghamr: Dâru'l-Hüdâ, 1423/2003), 1/286; İbnü's-Salâh, '*Ulûmu'l-hadîs*', 105; Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, 66; Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, 182.

¹² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/286; İbnü's-Salâh, '*Ulûmu'l-hadîs*', 105; Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, 66; Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, 182.

¹³ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâi mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî (Magrib: Müessesetü'l-Kurtuba, 1387), 1/28; İbnü's-Salâh, '*Ulûmu'l-hadîs*', 105; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 175; Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, 182.

¹⁴ Zeynüddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâcîlârifin b. Ali el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmî 'i's-sagîr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 6/514.

asırda hadis ilmini sahiplenen kimselerin âdil olacağını tasrih etmektedir. Münâvî bu yönüyle hadisi gaybî bir haber olarak görmüş olmalıdır ki onun Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nübüvvetinin alametlerinden biri olduğunu ifade etmiştir.¹⁵

Zikredilen görüşlerle aynı yöndeki bir görüşe İbnü'l-Cevzî de (ö. 597/1201) sahiptir. O, kendi zamanında azalmış olduğunu da ifade etmekle birlikte Allah Teâlâ'nın her asırda hadisleri uydurmacılara karşı koruyacak ve sahîh olanları olmayanlarından ayırt edecek âlimler yaratacağını söylemiş ve bu haberi delil olarak sunmuştur.¹⁶ Bu durum onun da hadisin sıhhatine veya en azından hasen olduğuna kail bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Fakat âlimlerin, bir hadisle istidlâl ederken, ilgili mevzuda zayıf hadisle de amel edilebileceği kanaatinde olma ihtimallerinin bulunduğu da dikkate alınmalıdır. Yine o konuda tek delilin eldeki zayıf hadis olduğu ve aksi yönde bir delilin bulunmadığı durumlarda bu hadisle amel etme eğilimi taşıyan bazı âlimlerin mevcut olduğu da unutulmamalıdır. İbnü'l-Cevzî'nin hadisleri sıhhat bakımından taksimi ve bunlardan ihticâca elverişli olanlarla olmayanlara dair açıklamaları¹⁷ onun konumuz olan hadisin en azından hasen olduğunu düşündüğü şeklindeki tespitimizle uyumludur.

İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) ise, İbn Abdilber'in mezkûr görüşünün kabul edilemeyecek türden esnek bir görüş olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Diğer yandan bazı âlimlerin hadisi sahîh bulmadığı, sahîh olduğu farz edilse bile manasının "Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşıdır!" (لِيَحْمِلَ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلْفٍ) şeklinde anlaşılması gerektiği de söylenmiştir. Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404) bu görüşteki âlimlerden biridir.¹⁹ Bu düşünceye göre fiil "emr-i gâib" kipi olarak anlaşılmalıdır. Esasen rivayetin Hz. Ali'den (ö. 40/661) ve İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzri'den (ö. ?) nakledilen metinlerden birinde söz konusu lafzın yer aldığı görülmektedir. Yine âdil olmayan kimselerin de hadis ilmiyle ilgilenmiş olmaları mezkûr iddianın delili olarak sunulmuştur.²⁰ Fakat Münâvî'nin yaptığı bir değerlendirmenin bu son iddiayı çürüttüğü düşünülebilir ki gayet makul gözükmektedir. Buna göre bazı fâ-

¹⁵ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 6/514.

¹⁶ Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966/1386), 1/31.

¹⁷ İbnü'l-Cevzî hadisleri altı kısma ayırmış ve bunlardan ilk dördü ile istidlâl edilebileceğini, son iki kısmın ise delil olarak kullanılmayacağını söylemiştir. Hasen hadisler bu taksimde dördüncü kısmı teşkil etmektedir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzû'ât*, 1/32-35.

¹⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 106.

¹⁹ Zeynüddîn el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh limâ utlika ve uglika min Kelâmi İbni's-Salâh* (İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'si ile birlikte), thk. Ebü Ya'kûb Neş'et el-Mısri (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1429/2008), 1/562-563; Tahhân, *Teyşîru mustalahi'l-hadis*, 182-183.

²⁰ İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh*, 1/563; Tahhân, *Teyşîru mustalahi'l-hadis*, 183.

sık kimselerin bir miktar ilme sahip olmaları, hadiste yer alan, bu ilmi âdil kimselerin sahipleneceği ilkesine aykırı olmaz. Çünkü hadis sadece ilmi âdil kimselerin sahipleneceğini haber vermekte olup bunların dışındaki kimselerin hiçbir şey bilmeyeceği anlamına gelmez.²¹ Hadisin metninde ilmi sadece âdil kimselere tahsis eden bir ifade bulunmaması bakımından bu değerlendirmenin tutarlı olduğu söylenebilir.

İbn Battâl (ö. 449/1057) ise hadisi yukarıdaki genellemelerden farklı bir şekilde ve bilhassa sonuçları bakımından değerlendirir. O, yalanı bir günah ve günah kaynağı olması bakımından değerlendirerek yalancıların dinî ilimler konusunda söz sahibi olamayacaklarını ve Kur'ân ve Sünnet ilimlerinde günahkârlara güvenilmeyeceğini belirtmiştir. Sonra bu sahada sadece âdil kimselere güvenileceğini ifade etmiş ve delil olarak da mevzu bahis olan hadisi sunmuştur.²²

Hadisi delil olarak kullanan âlimlerden biri de Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî'dir (ö. 656/1258). Fakat o, konuya hadislerden ziyade bilhassa Kur'ân'ın lafız olarak korunması, müşkilinin beyanı, ahkâm ve hudûdunun tatbiki hususunda İslâm âlimlerinin taşıdığı görev açısından yaklaşmıştır.²³ Kurtubî'nin bu hadisle istidlâlde bulunması, onu en azından hasen olarak kabul ettiği şeklinde yorumlanabilirse de, âlimlerin hadisleri ihticâca elverişli sayma hususundaki, yukarıda da işaret edilen farklı yaklaşımları burada da dikkate alınmalıdır.

İslâm dininin temel kaynaklarının sübutu bağlamında çeşitli açılardan değerlendirilen bu hadis birçok sahâbîden farklı senedlerle nakledilmiştir. Bu çalışmada hadisin belli başlı kaynaklarda yer alan söz konusu senedleri ve metinleri ele alınarak sıhhat durumu ve ihticâca elverişli olup olmadığı hakkında bir neticeye varmak hedeflenmektedir. Çalışmanın sınırları bakımından, hadisin anlamı ve verdiği mesajla ilgili kapsamlı bir değerlendirme mümkün olmamış ve bazı âlimlerin, yukarıda kaydedilen görüşleriyle yetinilmiştir.

1. RİVAYETİN NAKLEDİLMİŞ OLDUĞU TARİKLER VE METİNLER

Araştırma konumuz olan rivayetin sınırlı sayıda hadis kaynağında yer aldığı görülmektedir. Hadis ricâline dair çeşitli kaynaklarda da yer alan rivayetin dikkat çeken noktası genellikle hicrî IV. yüzyılda yazılan eserlerde

²¹ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 6/514.

²² Ebü'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik İbn Battâl, *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 5/34.

²³ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Kurtubî, *el-Müfihim limâ eşkele min Telhisi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddîn Dîb Mustû vd. (Dımaşk/Beyrût: Dâru İbni Kesîr/Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1417/1996), 4/47.

tahric edilmiş olmasıdır. Nitekim Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned*'i dışında, önceki dönemlere ait eserlerde belirlenebildiği kadarıyla bu hadis bulunmamaktadır. Fakat her ne kadar *el-Müsned*'inde yer vermese de Ahmed b. Hanbel'e bu hadis, uydurma bir söze benzediği de vurgulanarak sorulduğunda onun "Hayır sahihtir. Onu birçok kimseden duydum." dediği nakledilmiştir.²⁴ Rivayetin birçok sahâbîden nakledilmiş olması Ahmed b. Hanbel'in bu sözüyle örtüşmektedir. Bu sahâbîler tespit edilebildiği kadarıyla Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Abdullâh b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652 [?]), Ali b. Ebî Tâlib, Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Abdullâh b. Amr (ö. 65/684-85), Câbir b. Semüre (ö. 66/685), Abdullâh b. Ömer (ö. 73/693) ve Ebû Ümâme el-Bâhilî'dir (ö. 86/705). Hadisin râvilerinden İbrâhîm b. Abdîrrahmân el-Uzrî'nin ise sahâbî olduğu ihtilâflıdır. Diğer yandan rivayetlerin küçük bir kısmında bazı lafız farklarının bulunduğu ve maktûb olarak nakledildikleri de belirtilmelidir. Bu kalb hususu manayı etkilememekle birlikte rivayetin metinlerinden birinde bulunan ve yukarıda da işaret edilen bir lafız farkı, yeri geldiğinde de görüleceği üzere manayı oldukça etkilemektedir. Rivayetin senedlerini ve metinlerini, buldukları kaynakların kronolojisi bakımından şöyle sıralamak mümkündür:

1.1. Ebû Hüreyre ve Abdullâh b. Amr'dan Nakledilen Rivayet

Bezzâr'ın "Sâlih b. Muâz (ö. ?) → Hâlid b. Amr el-Kuraşî (ö. ?) → Leys b. Sa'd → Yezîd b. Ebî Habîb (ö. 128/745) → Ebû Kabîl (Huyey b. Hâni) (ö. 128/745) → Ebû Hüreyre ve Abdullâh b. Amr" senedi ile naklettiği bu rivayet şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وتأويل الجاهلين وانتحال المبطلين "Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, câhillerin tevillerine ve bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine karşı korurlar."²⁵

Bu rivayetin senedinde yer alan Hâlid b. Amr el-Kuraşî hakkındaki değerlendirmeler kendisinin oldukça problemlili olduğunu göstermektedir. Örneğin Ahmed b. Hanbel, onun münkeru'l-hadîs olduğunu ve sika olmadığını

²⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aşhâbi'l-hadîs*, thk. Mehmed Said Hatiboğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları ts.), 29; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-mizân*, thk. Dâiratü'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye-Hind (Beyrût: Müessesetü'l-'A'lemî li'l-Matbû'ât, 1406/1986), 1/77.

²⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık b. Hallâd b. Ubeydillâh el-Atekî el-Bezzâr, *Musnedu'l-Bezzâr (Bahru'z-zehâr)*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh, Âdil b. Sa'd, Sabrî Abdülhâlık eş-Şâfiî (Medine: Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, 1988/2009), 16/247.

nı belirtir.²⁶ İbn Ebî Hâtîm de (ö. 327/938) babası Ebû Hâtîm'e (ö. 277/890) bu zatı sorduğunu ve metrûkû'l-hadîs ve zayıf olduğu yönünde cevap aldığı söylemiştir. Yine onun kaydettiğine göre Ebû Zür'a da (ö. 264/878) bu râviyi münkeru'l-hadîs olarak değerlendirir.²⁷ Yahyâ b. Maîn, hadisin bir değer ifade etmediğini, kezzâb olduğunu, Şu'be b. el-Haccâc'dan mevzû hadisler naklettiğini belirtmiştir.²⁸ Ayrıca herhangi bir muhaddis ile ilişkilendirilmeksizin, genel olarak hadis uydurduğu da ifade edilir.²⁹ İbn Hibbân (ö. 354/965) ise sika râvilerden mevzû hadis naklinde teferrüd ettiğini ve onun haberiyle ihticâcın helal olmadığı söyler.³⁰ Bununla birlikte eş-Şikât'ta bu râviye yer vermesi³¹ İbn Hacer (ö. 852/1449) tarafından gaflet olarak nitelendirilmiştir.³² Söz konusu râvinin Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel tarafından tekzip edildiğini ve hadis uydurduğunun söylendiğini Heysemî de ifade etmekle birlikte onun, râviyi Amr b. Hâlid el-Kuraşî olarak maktûb şekilde kaydettiği görülmektedir.³³

Hadisi Ebû Hüreyre ve Abdullâh b. Amr'dan naklettiği görülen tâbî râvi³⁴ Ebû Kabîl künyeli Huyey b. Hâni'nin ise sadûk olmakla birlikte vehim sahibi³⁵ ve sâlihu'l-hadîs olduğu söylenmiştir.³⁶ Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a gibi önemli münekkitler onu sika olarak değerlendirmişlerdir.³⁷ Fakat Ahmed b. Hanbel'den, bu râvinin hadislerinin münker olduğu yönünde de bir değerlendirme nakledilir.³⁸

²⁶ Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 8/139; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu'l-Tehzîb* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 1/528.

²⁷ Ebû Muhammed Abdurrahmân İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu'l-Cerhi ve't-ta'dîl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1953), 3/344; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 8/139, 140; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/528.

²⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 8/139, 140; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/528.

²⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 8/141; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/528.

³⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 8/141; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/528.

³¹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbu's-Şikât* (Haydarâbâd: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1393/1973), 8/223.

³² İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/528.

³³ Nûruddîn Ali b. Ebî Bekir el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1412), 1/359.

³⁴ Bu râvinin, Hz. Osmân'ın (r.a.) şehit edilmesini hatırladığını söylediği nakledilir. Bk. İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 9/518.

³⁵ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu'l-Tehzîb* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1995), 1/253.

³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/510.

³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/510.

³⁸ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu'l-Cerhi ve't-ta'dîl*, 3/272.

Senedde yer alan râvilerden Leys b. Sa'd sika ve sika-sebt³⁹, Yezîd b. Ebî Habîb de sika⁴⁰ olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Ebû Kabîl'in vehmine ve münker hadisler naklettiğine yapılan vurgu ve Hâlid b. Amr hakkındaki, hadis uydurduğu ve bunu sika râvilere isnâd ettiği yönündeki değerlendirmeler hadisin senediyle ilgili oldukça ciddi problemlere işaret etmektedir. Esasen Bezzâr da bu rivayeti naklettikten sonra Hâlid b. Amr ile ilgili mezkûr bilgilere işaret etmiş ve bu rivayeti, illetini açıklamak için zikrettiğini belirtmiştir.⁴¹ Dolayısıyla bu senedin ciddi düzeyde zayıf hatta mevzû olduğu söylenebilir.

Bu rivayeti Ukaylî de (ö. 322/934) "Ahmed b. Dâvûd el-Kumsî (ö. 295/907) → Abdullâh b. Ömer el-Hattâbî (ö. 236/850) → Hâlid b. Amr → Leys b. Sa'd → Yezîd b. Ebî Cebele → Ebû Kabîl → Ebû Hüreyre ve Abdullâh b. Amr" şeklindeki sened ve metindeki takdim/tehir ile nakletmiştir.⁴² Fakat seneddeki Yezîd b. Ebî Cebele isminde bir tashîf/tahrîf olduğu ve doğrusunun Bezzâr'ın senedinde olduğu gibi Yezîd b. Ebî Habîb olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Leys b. Sa'd'ın hocaları, Ebû Kabîl'in de talebeleri arasında bu isimde bir râvi görülmediği gibi genel olarak da bu isimde bir râvi tespit edilememiştir. Yukarıda, hadis uydurduğu yönünde bilgilere yer verilen Hâlid b. Amr'ı içermesi bakımından bu senedin de hüküm yönüyle öncekinden farksız olduğu söylenebilir.

1.2. Ebü'd-Derdâ'dan Nakledilen Rivayet

Tahâvî'nin (ö. 321/933) "İbn Ebî Dâvûd (ö. 272/885) → Muhammed b. Abdilazîz b. Muhammed el-Vâsîti (ö. ?) → Bakıyye b. el-Velîd (ö. 197/812) → Ruzeyk Ebû Abdillâh el-İlhânî (ö. ?) → el-Kâsım Ebû Abdirrahmân (ö. 112/730) → Ebü'd-Derdâ" senedi ile tahriç ettiği bu rivayet şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين "Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine ve câhillerin tevillerine karşı korurlar."⁴³

Bu rivayetin senedinde Tahâvî'nin şeyhi konumunda bulunan İbrâhîm

³⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, 9/524; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerhi ve't-ta'dil*, 7/179; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3/482.

⁴⁰ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, 9/520; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 32/106; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/408; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, 5/546.

⁴¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 16/247.

⁴² Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd el-Ukaylî, *Kitâbu'd-du'afâ'i'l-kebir*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984), 1/9-10.

⁴³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdilmelik b. Seleme el-Ezdî et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âşâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (byy.: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 10/17.

b. Ebî Dâvûd sika, mutkîn ve hâfız olarak değerlendirilmekle⁴⁴ birlikte onun rivayeti aldığı Muhammed b. Abdilazîz hakkındaki, Ebû Hâtîm tarafından yapılan değerlendirme kendisinin zayıfa yakın olduğu yönündedir. Ebû Zûr'a ise mezkûr râvinin "kavî" olmadığını söylemiştir.⁴⁵ Fakat bu râvi hakkında sika ve hâfız olduğu yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır.⁴⁶ Buhârî'nin (ö. 256/870) ondan hadis nakletmiş olması da⁴⁷ Muhammed b. Abdilazîz'in güvenilirliği hususunda önemlidir.

Muhammed b. Abdilazîz'in şeyhi konumundaki Bakıyye b. el-Velîd de sadece sika râvilerden hadis naklettiğinde sika sayılmış, zayıf râvilerden nakilde bulunduğu ise zayıf olarak görülmüştür.⁴⁸ Bu bilgiye göre Bakıyye'nin şeyhi Ruzeik Ebû Abdillâh el-İlhânî hakkındaki farklı görüşlerden hangisinin kabule şayan olduğu hususu hükmü etkileyecektir. Nitekim Ebû Zûr'a, Ruzeik'te sorun bulunmadığını söylemiş⁴⁹, İbn Hibbân da *eş-Şikât*'nda zikretmiş⁵⁰ olmakla birlikte bu râviyi zayıf râvilerle tahsis ettiği eserinde de kaydetmiş ve sika râvilerin hadislerine benzemeyen hadislerin naklinde teferrüd ettiğini ve sadece sika râvilerle uyum halindeki haberleriyle ihticâcın caiz olacağını söylemiştir.⁵¹ Ruzeik'in şeyhi konumunda yer alan tâbîi râvi Ebû Abdirrahmân el-Kâsım b. Abdirrahmân eş-Şâmî hakkındaki görüşler de farklılık arz etmektedir. Bu râvinin sika olduğu söylendiği gibi münkeru'l-hadîs olduğu da ifade edilmiştir.⁵² Diğer yandan bu râvinin hadisi Ebû'd-Derdâ'dan işittiği de şüphelidir. Nitekim onun hadis naklettiği sahâbiler içerisinde Ebû'd-Derdâ'ya yer verilmediği gibi Ebû Ümâme el-Bâhilî dışında herhangi bir sahâbîden hadis işitmediği de belirtilmiştir.⁵³ Bu bilgiye göre hadisin munkatı olma ihtimali de söz konusudur ki bu da senedle ilgili diğer bir kusur sayılabilir.

⁴⁴ Muhammed b. Abdilgânî el-Bağdâdî İbn Nukta, *Tekmiletü'l-ikmâl*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinebî (Mekketü'l-Mükerrame: Câmîatü Ümmî'l-Kurâ, 1410), 1/502.

⁴⁵ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu'l-Cerhi ve't-ta'dil*, 8/8.

⁴⁶ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem el-Ömerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 2/437; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk İbn Mende el-İsfahânî, *Fethu'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elkâb*, thk. Ebû Kuteybe Nezar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1417/1996), 511; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 3/633.

⁴⁷ Örneğin bk. Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-saîh* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1999), "Tefsîr", 8. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 3/633.

⁴⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/239.

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 9/185; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/606.

⁵⁰ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Şikât*, 4/239.

⁵¹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân el-Büstî, *Kitâbu'l-Mecruhîne mine'l-muhaddîsin*, thk. Hamdî Abdümeccid es-Selefi (Riyad: Dâru's-Sumay'i, 1420/2000), 1/376.

⁵² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 23/389; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 3/415.

⁵³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 23/384.

Rivayetin senedini oluşturan râviler hakkındaki bu bilgiler onların güvenilirlik durumlarının genel olarak ihtilaflı olduğunu göstermiştir. İnkita ihtimali de dikkate alındığında senedin zayıf sayılmaya daha yakın olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. Ebû Ūmâme el-Bâhili'den Nakledilen Rivayet

Ukaylî'nin "Muhammed b. Dâvûd b. Huzeyme er-Remlî (ö. ?) → Muhammed b. Abdilazîz er-Remlî (ö. ?) → Bakıyye → Ruzejk Ebû Abdillâh el-İlhânî → el-Kâsım Ebû Abdirrahmân → Ebû Ūmâme el-Bâhili" senediyle de naklettiği bu rivayet şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين *"Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, bâtul ehlinin yanlış düşüncelerine ve câhillerin tevillerine karşı korurlar."*⁵⁴

Mezkûr metin İbn Adî (ö. 365/976) tarafından da "Abdullâh b. Muhammed b. Müslim (ö. 318/930) → el-Huseyn b. Ebî Saîd el-Bezzâz el-Askalânî (ö. ?) → Muhammed b. Abdilazîz er-Remlî → Ruzejk b. Abdillâh el-İlhânî → el-Kâsım b. Abdirrahmân (Ebû Abdirrahmân) → Ebû Ūmâme el-Bâhili" senediyle nakledilmiştir.⁵⁵

Bu iki senedin Tahâvî'nin yukarıda kaydedilen senediyle, sahâbî râvi dışında, "Ruzejk b. Abdillâh el-İlhânî → el-Kâsım b. Abdirrahmân" şeklindeki esası bakımından müşterek olduğu ortadadır. Bu iki râvi ile ilgili değerlendirmeler onların güvenilirliği hakkında tereddütlerin bulunduğu göstermişti. Öte yandan İbn Adî'nin senedinde, Bakıyye'nin düşmüş olması sebebiyle bir inkita olduğu da anlaşılmaktadır. Diğer iki senedde Bakıyye'nin talebesi konumunda olan Muhammed b. Abdilazîz er-Remlî'nin durumu ise yukarıda geçtiği üzere ihtilaflıdır. Bu bilgiler çerçevesinde senedin, hüküm itibarıyla önceki seneden farksız olduğu söylenebilir.

1.4. İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzrî'den Nakledilen Rivayet

Ukaylî'nin "Ali b. Abdilazîz (ö. 286/899) → el-Ka'bî/el-Ka'nebî (Abdullâh b. Mesleme) (ö. 221/835) → İsmâil b. Ayyâş (ö. 181/797) → Muân b. Rifâa es-Selâmî (ö. ?) → İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzrî" senediyle naklettiği bu rivayet şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الضالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين *"Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi sapkanların*

⁵⁴ Ukaylî, *Kitâbu 'd-Du 'afâ 'i'l-kebir*, 1/9.

⁵⁵ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du 'afâ 'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvad (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/249.

*tahriflerine, bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine ve câhillerin tevillerine karşı korurlar.*⁵⁶

İbn Ebî Hâtim de mezkûr metni küçük bir lafız farkıyla⁵⁷ “el-Hasen b. Arafe (ö. 257/870) → İsmâil b. Ayyâş → Muân b. Rifâa es-Selâmî → İbrâhîm b. Abdîrrahmân el-Uzrî” senediyle tahrir etmiştir.⁵⁸

İbn Adî ise bu rivayeti “Mahmûd b. Abdilber b. Sinân el-Askalânî (ö. ?) → Ebû İbrâhîm et-Tercümânî (ö. 236/850) → Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerim (ö. ?) → el-Hasen b. Arafe → İsmâil b. Ayyâş → Muâz (Muân) b. Rifâa es-Selâmî → İbrâhîm b. Abdîrrahmân el-Uzrî” şeklindeki sened ile ve kısmen farklı lafızlarla nakletmiştir ki şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه كذب الجاهلين وانتحال المبطلين و افتراء الغالين “*Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi câhillerin yalanlarına, bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine ve aşırıların iftiralarına karşı korurlar.*”⁵⁹

Kaydedilen üç senedde müşterek râvi olan İsmâil b. Ayyâş’ın hadis bilgisinin genişliğine, hıfzının üstünlüğüne vurgu yapılmış, sika ve âdil olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰ Özellikle Şamlılardan yaptığı nakillerde sika olduğu bilgisi dikkat çekmektedir. Yahyâ b. Maîn’in görüşü de bu yöndedir.⁶¹ Ahmed b. Hanbel onun Iraklılardan ve Hicâzlılardan yaptığı rivayetlerde bazı sorunlar olduğunu/rivayetlerinin sahîh olmadığını, Şamlılardan yaptığı rivayetlerin ise sahîh ve sâbit olduğunu söylemiştir.⁶² Yine bilhassa Şam ehlinen naklettiği hadislerinin yazılıp ihticâc edileceği de belirtilir.⁶³ Hicâzlılardan yaptığı rivayetlerdeki problem kitaplarının zayi olması ve ezberden yaptığı nakillerde karıştırmaları ile ilişkilendirilmiştir.⁶⁴ Yine Iraklılardan yaptığı nakillerde de karıştırdığı söylenir.⁶⁵ İbn Hacer özet mahiyetindeki eseri et-Taqrîb’de kendi belde halkından rivayetinde sadûk olduğunu diğerlerinde ise karıştırdığını söylemiştir.⁶⁶ İbn Huzeyme (ö.

⁵⁶ Ukaylî, *Kitâbu ‘d-Du‘afâ‘i‘l-kebir*, 4/256.

⁵⁷ Buradaki metinde تحريف الضالين yerine تحريف الغالين lafzı yer almaktadır.

⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu ‘l-Cerhi ve ‘t-ta‘dil*, 2/17.

⁵⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fi du‘afâ‘i‘r-ricâl*, 1/249.

⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu ‘t-Tehzîb*, 1/163.

⁶¹ Yahyâ İbn Maîn, *Târîhu İbn Ma‘în* (Rivâyetü‘d-Dûri), thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: Merkezü‘l-Bahsi‘l-İlmî ve İhyâi‘t-Turâsi‘l-İslâmî, 1399/1979), 4/411; İbn Hacer, *Tehzîbu ‘t-Tehzîb*, 1/163.

⁶² İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu ‘l-Cerhi ve ‘t-ta‘dil*, 2/192; İbn Adî, *el-Kâmil fi du‘afâ‘i‘r-ricâl*, 1/472; Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *el-Mugni fi ‘d-du‘afâ‘*, thk. Nûruddîn İtir (Katar: İdâratu İhyâi‘t-Turâsi‘l-İslâmî, ts.), 1/139.

⁶³ İbn Hacer, *Tehzîbu ‘t-Tehzîb*, 1/164.

⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu ‘t-Tehzîb*, 1/163.

⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu ‘t-Tehzîb*, 1/163.

⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîbu ‘t-Tehzîb*, 1/98.

311/924) ve İbn Hibbân herhangi bir yöre belirtmeksizin genel anlamda kendisiyle ihticâc edilmeyeceği yönünde değerlendirme yapmışlardır.⁶⁷ Nesâî de (ö. 303/915) onun zayıf olduğunu belirtir.⁶⁸ Bu son kaydedilen bilgiler menfî yönde olsa da, İsmâîl'in, hadisi almış olduğu Muân b. Rifâa'nın Şamlı oluşu⁶⁹ senedin lehinde bir durum olarak görülebilir. Bununla birlikte Muân b. Rifâa'nın da hüccet olmadığı ve zayıf olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır.⁷⁰ Ancak Muân'ın sika olduğu ve kendisinde sorun bulunmadığını gösteren yorumlar da vardır.⁷¹ İfade edilmesi gereken bir başka husus söz konusu râvinin isminin, aşağıda yer verilecek olan bazı senedlerde Muâz b. Rifâa olarak geçtiğidir. Yine farklı senedlerde râvinin ismi Muân b. Rifâa olarak geçmektedir.⁷² Anlaşıldığı kadarıyla doğru olan budur. Nitekim kaydedilen seneddeki, bu râvinin hadisi aldığı ve ilettiği râviler Muân'ın hoca ve talebe bilgileri ile uyumludur.⁷³ Muâz b. Rifâa (ö. 101/719) isimli bir başka râvi de bulunmakla birlikte bunun tâbîinden olduğu ve senedle ilgisi bulunmadığı anlaşılmaktadır.⁷⁴ Dolayısıyla seneddeki bu isimde, bir râvi veya müstensih hatası olduğu söylenebilir. Esasen her iki râvi hakkındaki, hüccet olmadıkları ve zayıf oldukları yönündeki değerlendirmeler⁷⁵ dikkate alınırsa bu farkın pratik bir değer taşımadığı düşünülebilir. Fakat Muân'ın, sika olduğu ve kendisinde sorun bulunmadığı yönündeki değerlendirmeler⁷⁶ göz önünde bulundurulduğunda bunun senedin lehine sonuçlar doğuracağı açıktır.

Muân'ın şeyhi olan İbrâhîm b. Abdîrahmân'ın ise sahâbî olduğu, ihtilafıdır. Nitekim İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe*'sinde kendisine yer vermiş olmakla birlikte⁷⁷ sahâbî olmadığı da söylenmiştir.⁷⁸ Ayrıca Zehebî de onun tâbîi olduğunu, kendisini zayıf olarak bilmediğini ve söz konusu hadisi irsâl ettiğini belirtmiştir.⁷⁹ Bu râvinin tâbîi olduğu var sayıldığına -ki bu daha makul görünmektedir- rivayet mürsel olmaktadır.

⁶⁷ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-ðu'afâ'*, 1/139; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/164.

⁶⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi'du'afâ'i'r-ricâl*, 1/475; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-ðu'afâ'*, 1/139.

⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/157; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/104.

⁷⁰ Ukaylî, *Kitâbu'd-Du'afâ'i'l-kebîr*, 4/256; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/158, 159; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/104.

⁷¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/158; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/104.

⁷² Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-şahâbe* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 12.

⁷³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/157-158; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/104.

⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/121-122; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/99.

⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/158-159; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/99, 104.

⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/158; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/104.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 12.

⁷⁸ İbn Nukta, *Tekmiletü'l-İkmâl*, 4/280.

⁷⁹ Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavvad vd. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 1/166-167.

Nitekim İbn Sa'd (ö. 230/845), İbrâhîm'in mürsel hadisler naklettiğini belirtir.⁸⁰ Ayrıca rivayetini, aşağıda da yer verilecek olan iki farklı senesinde İbrâhîm'in bu haberi “*Bize şeyhlerimizden sika bir râvi tahdis etti.*” (حدثنا الثقة من أشياخنا) ve “*Bana sika bir râvi tahdis etti.*” (حدثني الثقة) şeklindeki lafızlarla naklettiği görülmektedir.⁸¹ Bu durum onun rivayeti başka bir râvi aracılığıyla aldığı hususu oldukça açıktır. Fakat bu râvinin kimliğinin bilinmemesi (mübhem oluşu) rivayet hakkında bir problem olarak gözükmemektedir. Nitekim sika olsa bile bir râvinin, ismini zikretmeksizin sadece tevsik ederek bir başka râviden hadis almasının, onu ta'dil etmek anlamına gelip gelmediği hususu âlimler arasında tartışmalıdır. Bu usulü, ismi zikredilmeden sadece sika olduğu belirtilen râvinin ta'dili bakımından yeterli gören muhaddisler bulunduğu gibi yeterli görmeyenler de vardır.⁸² Sonuç itibarıyla bu senedin sıhhatine veya hasen olduğuna hükmetmek, ittisâl şartını taşımaması ve bazı ricâli hakkındaki tereddütlü değerlendirmeler nedeniyle tam olarak mümkün görünmemektedir.

Diğer yandan İbn Ebî Hâtim bu rivayeti “*Taşısın!*” (ليخمل) lafzı ile de, kaydedilen seneden farklı olarak Mübeşşir b. İsmâil'in (ö. 200/815), Muân b. Rifâa'dan nakli suretiyle de tahric etmiştir.⁸³ Mübeşşir b. İsmâil ise sika olarak değerlendirilir.⁸⁴ Zehebî de onun sika ve meşhûr olduğunu belirttikten sonra hakkında olumsuz konuşanlar olduğunu fakat bunun delilinin bulunmadığını söyler.⁸⁵ Bu senedde Mübeşşir'den nakleden râvi Muhammed b. Ubeyd el-Medîni (ö. ?), Ebû Hâtim'in şeyhi konumundadır. İbn Hibbân onu *es-Şikât*'ında zikretmekle birlikte⁸⁶ hakkında yapılan değerlendirmeler sadûk olduğu ama hatalarının da bulunduğu yönündedir.⁸⁷ Buhârî'nin ondan hadis naklettiği bilgisi güvenilirliği bakımından önemlidir.⁸⁸ Rivayeti İbn Ebî Hâtim de babasından nakletmiştir.⁸⁹ Bu bilgiler ışığında mezkûr senedin değer bakımından yukarıdaki senedle hemen hemen

⁸⁰ İbn Sa'd, *Kitâbu 'l-Tabakâti 'l-kebir*, 4/10.

⁸¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi 'du 'afâ 'i 'r-ricâl*, 1/249.

⁸² Örneğin Hatîb el-Bağdâdî, sika râvinin, hadis aldığı kimsenin adil olup olmadığını bilmemesinin mümkün olduğunu veya başka birtakım maksatlarla ondan hadis nakletmiş olmasının imkân dâhilinde bulunduğunu belirterek bu usulün geçerli olmadığını söyler. Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/291.

⁸³ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu 'l-Cerhi ve 'l-ta'dil*, 2/17.

⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu 'l-Cerhi ve 'l-ta'dil*, 8/344. İbn Hacer, *Tehzîbu 'l-Tehzîb*, 4/20.

⁸⁵ Zehebî, *el-Mugni fi 'd-ðu 'afâ*, 2/143; İbn Hacer, *Tehzîbu 'l-Tehzîb*, 4/20.

⁸⁶ İbn Hibbân, *Kitâbu 's-Şikât*, 9/100.

⁸⁷ İbn Hacer, *Takrîbu 'l-Tehzîb*, 2/110.

⁸⁸ Örneğin bk. Buhârî, “*Ezân*”, 158, “*Hac*”, 80, “*Şehâdât*”, 11. Ayrıca bk. İbn Hibbân, *Kitâbu 's-Şikât*, 9/100; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed *ez-Zehbî*, *el-Kâşif fi marifeti men lehü rivayetiün fi 'l-kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye/Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1992), 2/199.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu 'l-Cerhi ve 'l-ta'dil*, 2/17.

aynı düzeyde olduğu söylenebilir. Söz konusu lafız farkı ise rivayetin metinlerinin büyük kısmıyla uyuşmaması bakımından bir râvinin veya müstensihinin müdahalesiyle ilgili görünmektedir.

İbn Adî, bu metnin benzeri olduğunu belirttiği bir rivayeti de “Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz (ö. 317/929) → Ziyâd b. Eyyûb (ö. 252/866) → Mübeşşir → Muân → İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzrî” senediyle nakletmiştir.⁹⁰

Yine İbn Adî rivayeti “Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz → Ebû’r-Rabî ez-Zehrânî (ö. 234/848) → Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) → Bakıyye b. el-Velîd → Muâz (Muân) b. Rifâa → İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzrî” senediyle de nakletmiştir ki şöyledir:

يرث هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تأويل الجاهلين وانتحال المبطلين وتحريف الغالين *“Bu ilme her neslin âdil kişileri vâris olur. Onlar bu ilmi câhillerin tevillerine, bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine ve aşırıların tahriflerine karşı korurlar.”*⁹¹ Bu iki senede Muân’dan nakleden râviler Mübeşşir b. İsmâil ve Bakıyye b. el-Velîd olup ilkinin sika diğerinin ise sadece sika râvilerden hadis naklettiğinde sika, zayıf râvilerden nakilde bulunduğu ise zayıf olarak görüldüğü yukarıda kaydedilmişti.

Yine İbn Adî hadisin, metinlerini vermeksizin sadece benzeri olduğunu belirterek şu iki senedine de işaret eder:

“el-Hasen b. Süfyân (ö. 303/915) → İbrâhîm b. Eyyûb el-Harrânî ed-Dimeşkî (ö. 238/852) → el-Velîd (ö. 195/810) → İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzrî → Şeyhlerimizden sika bir râvî”⁹²

“Muhammed b. Ömer b. Abdilazîz (ö. ?) → Ebû Umeyr (İsâ b. Muhammed en-Nahhâs) (ö. 256/869) → el-Velîd b. Müslim → İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzrî → Sika bir râvî”⁹³

Görüldüğü üzere bu senedlerde hadisi İbrâhîm’den nakleden râvî, yukarıda kaydedilenlerden farklı olarak, el-Velîd b. Müslim’dir. Bu râvî Ebû’l-Abbâs ed-Dimeşkî künyesi bilinmekte olup hakkında yapılan değerlendirmeler sâlihu’l-hadîs⁹⁴, çok hadis bilen sika, başkalarının nakletmediği sahîh hadisler nakleden, âlimler arasında övülen, mutkın, sahîh hadis sahibi⁹⁵ olduğu yönündedir. Fakat çok hatası bulunduğu ifade edildiği gibi Evzâî’nin hadislerini yalancı veya zayıf râvilerden tedlîs yaparak naklettiği yönünde ağır bir tenkit de bulunmaktadır.⁹⁶ Yine rivayetlerin merfû olanla-

⁹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*, 1/249.

⁹¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*, 1/249.

⁹² İbn Adî, *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*, 1/249.

⁹³ İbn Adî, *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*, 1/249.

⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dîl*, 9/17.

⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 31/91, 93, 94; İbn Hacer, *Tehzîbu’l-Tehzîb*, 4/325.

⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 31/96, 97; İbn Hacer, *Tehzîbu’l-Tehzîb*, 4/326.

rıyla olmayanlarını ayırt etmede titiz davranmadığı da söylenir.⁹⁷ el-Velîd ile ilgili bu son bilgiler sened hakkında, yukarıda zikredilen diğer kusurlara ek olarak önemli bir kusur oluşturmaktadır.

Beyhakî de (ö. 458/1066) son kaydedilen metnin aynısını, sika, sadûk ve mutkîn olarak değerlendirilen, hayırlı ve sâlih bir kimse olduğu belirtilen⁹⁸ şeyhi Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-Mâlînî'den (ö. 412/1021) rivayet etmiştir. Ebû Sa'd ise rivayeti İbn Adî'den, onun Ebû'r-Rabî ez-Zehrânî'den gelen ve yukarıda da kaydedilen senediyle nakletmiştir.⁹⁹

Hatîb et-Tebrîzî (ö. 741/1340), Beyhakî'nin naklettiğine işaret ederek bu rivayeti يَرِثُ yerine يَحْمِلُ fiili ile ve takdim/tehir ile kaydetmiştir.¹⁰⁰ Nâsıruddîn el-Elbânî'nin (ö. 1420/1999), tahkiki bağlamında yaptığı değerlendirme kendisinin bu hadisin sıhhatine kail olduğunu hissettirmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla onun Bakıyye ve Muân hakkındaki değerlendirmelerin olumlu olanlarını dikkate aldığını ve seneddeki irsâli kusur saymadığını söylemek mümkündür. Elbânî'nin sıhhat yönündeki hükmü, tariklerinin çokluğu bakımından rivayetin sadece metni ile de ilgili olabilir.

1.5. Ali b. Ebî Tâlib'den Nakledilen Rivayet

İbn Adî'nin “Muhammed b. Muhammed b. el-Eş'as el-Kûfi (ö. ?) → Mûsâ b. İsmâîl b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed (ö. ?) → Babası (İsmâîl) (ö. 210/825) → Babası (Mûsâ) (ö. 183/799) → Dedesi (Ca'fer b. Muhammed) (ö. 148/765) → Babası (Muhammed) (ö. 114/733) → Ali b. Ebî Tâlib” senediyle tahrir etmiş olduğu bu rivayet şöyledir:

ليحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين “*Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşısın! Böylece onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine ve câhillerin tevillerine karşı korusunlar!*”¹⁰²

Rivayetin Hz. Ali'nin yer aldığı bu senedinde İbn Adî'nin teferrüd ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim rivayet bu sened ile başka bir kaynakta, görüldüğü kadarıyla yer almamaktadır.

İbn Adî bu hadisi “Hadis râvilerini, onların zaafalarını ve çeşitli özellik-

⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 31/96; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 4/326.

⁹⁸ Muhammed b. Abdilganî İbn Nukta el-Bağdâdî, *et-Takyîd li-mâ'rifeti ruvâti's-süneni ve'l-mesânîd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408), 169.

⁹⁹ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Haydarâbâd: Meclisü Dâirati'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1344), 10/209.

¹⁰⁰ Muhammed b. Abdillâh Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî (Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 1399/1979), 1/82.

¹⁰¹ Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 82-83 (Muhakkikin notu).

¹⁰² İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, 1/247.

lerini temyiz edebilen kimselerin zikri" şeklindeki başlık altında kaydetmiştir. Onun, hadisi bu başlıktaki mevzuya delil olarak sunması bakımından kaydettiği senedi sorunsuz gördüğü düşünülebilir. Ancak mezkûr senedin sorunlu olduğunu gösteren bilgiler de bulunmaktadır. Buna işaret eden de yine İbn Adî'nin kendisidir. O, hadisi almış olduğu Muhammed b. Muhammed b. el-Eş'as'tan Mısır'da hadis yazdığını ve bu râvinin Şiîliğe olan aşırı meyli ile ilgili olarak kendilerine (yukarıda kaydedilen) Mûsâ b. İsmâîl tarikiyle Hz. Ali'ye ve ondan da Hz. Peygamber'e ulaşan ve bin civarında hadisten oluşan bir nüsha çıkardığını, bunların yeni kağıtlar üzerine ve yeni yazılmış olduğunu ve bu nüshada geneli müsned rivayetlerden oluşan hadisler bulunduğunu fakat bu hadislerin tamamının veya büyük çoğunluğunun münker olduğunu belirtmiştir.¹⁰³ İbn Adî aynı zamanda Muhammed b. Muhammed'in bu hadisleri Mûsâ b. İsmâîl'den naklini, ehl-i beytten bir şeyh olan Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ali isimli zata Mısır'da bulunduğu sırada sorduğunu, onun da söz konusu Mûsâ b. İsmâîl ile Medine'de kırk yıl komşuluk yaptığını ve Mûsâ'nın, ne babasından ne de bir başkasından rivayeti bulunduğundan kesinlikle bahsetmediğini kaydetmiştir.¹⁰⁴ Bu bilgilere göre hadisin senedinin oldukça problemlili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Dârekutnî'den de (ö. 385/995) Muhammed b. Muhammed'in mevzu bahis olan kitabı uydurduğu bilgisi nakledilmiştir.¹⁰⁵

Diğer yandan yukarıda da kaydedildiği üzere İbrâhîm b. Abdîrahmân'dan nakledilen metinlerden birinde bulunan "Bu ilmi taşıyın!" (لِيَحْمِلَ الْعِلْمَ) şeklindeki lafız farkı bu rivayette de görülmektedir. Bu rivayetin birçok senedle nakledilen yaygın metinle uyuşmadığı daha önce de belirtilmişti.

1.6. Abdullâh b. Ömer'den Nakledilen Rivayet

Yine İbn Adî'nin "Hâlid b. Yezîd (ö. ?) ve Abdullâh b. Muhammed b. Müslim (ö. 318/930) → Hâcib b. Süleymân (ö. 265/878) → Hâlid b. Amr el-Kuraşî → Leys b. Sa'd → Yezîd b. Ebî Habîb (ö. 128/745) → Sâlim (ö. 106/725) → İbn Ömer" senedi ile naklettiği bu rivayet şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين "Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, bâtül ehlinin yanlış düşüncelerine ve câhillerin tevillerine karşı korurlar."¹⁰⁶

¹⁰³ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 7/565; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 6/322; İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, 5/362.

¹⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 7/565; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 6/322; İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, 5/362.

¹⁰⁵ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 6/323.

¹⁰⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/248.

İbn Adî bu sened ile hadisi Leys'den nakleden Hâlid b. Amr dışında bir kimse bilmiyorum demiştir.¹⁰⁷ Bu râvinin oldukça problemlili olduğuna yukarıda değinilmişti. Leys b. Sa'd ve Yezîd b. Ebî Habîb hakkındaki değerlendirmeler onların sika râviler olduğunu gösterse de sadece Hâlid b. Amr hakkındaki ağır tenkitler dahi mezkûr senedin zayıf veya mevzû sayılması için yeterli görülebilir.

Diğer yandan hadisi Hâlid b. Amr'dan nakleden Hâcib b. Süleymân hakkında sika ve sâlih olduğu, kendisinde bir sorun bulunmadığı ve hadisinin yazılacağı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁰⁸ Ayrıca İbn Hibbân da onu eş-Şikât'ında zikretmiştir.¹⁰⁹ Bununla birlikte bazı râvilerden münker hadisler naklettiği bilgisi de bulunmaktadır.¹¹⁰ Onun Hâlid b. Amr'dan hadis nakletmiş olmasının bu son bilgiyle örtüştüğü söylenebilir.

1.7. Ebû Hüreyre'den Nakledilen Rivayet

İbn Adî'nin "Ali b. Muhammed b. Hâtim (ö. 322/933) → Muhammed b. Hişâm b. Abdilkerîm (ö. ?) → Dâvûd b. Süleymân el-Gassânî el-Medîni (ö. ?) → Mervân el-Fezârî (ö. 193/808) → Yezîd b. Keysân (ö. ?) → Ebû Hâzim (Selmân el-Eşcaî) (ö. 101/719) → Ebû Hüreyre" şeklindeki senedle naklettiği bu rivayet şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين *"Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine ve câhillerin tevillerine karşı korurlar."*¹¹¹

İbn Adî bu rivayeti kaydettikten sonra Mervân el-Fezârî'yi hadisin sadece bu senedinde gördüğünü belirtmiştir.¹¹² Mervân ile ilgili yapılan değerlendirmeler ise onun sika, sebt ve hâfız olduğu yönündedir.¹¹³ Fakat onun marûf kimselerden rivayet ettiğinde sika, mechûllerden naklinde zayıf olduğu da söylenmiştir.¹¹⁴ Onun şeyhi Yezîd b. Keysân hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. Sika olduğu söylendiği gibi sâlih ve vasat olduğu, sadûk olup hataları bulunduğu, hadisinin yazılabileceği fakat ihticâc edilemeyeceği yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır.¹¹⁵ Yezîd'in

¹⁰⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/248.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/325, 326.

¹⁰⁹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, 8/212.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 1/326.

¹¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/248.

¹¹² İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/248.

¹¹³ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 4/53.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 4/53.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, 4/427; İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, 2/330.

şeyhi Ebû Hâzim Selmân el-Eşcaî ise sika olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁶ İbn Adî'nin hocası Ali b. Muhammed b. Hâtim'in de sadûk olduğu söylenir.¹¹⁷ Fakat onun şeyhi Muhammed b. Hişâm b. Abdilkerîm ve onun şeyhi Dâvûd b. Süleymân el-Gassânî el-Medînî hakkında, ricâl edebiyatında yapılan yoğun taramalara rağmen herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Diğer râviler ile ilgili yapılan değerlendirmelerin genel olarak vasat olmaları yanında mezkûr iki râvinin mehcûl olması sened hakkında ciddi bir kusur olarak gözükmektedir.

İbn Adî bu metnin aynısını iki senedle daha nakletmiştir ki şöyledir: "Ebû Kusay İsmâîl b. Muhammed b. İshâk (ö. 302/914) → Süleymân b. Abdirrahmân (ö. 233/847) → Mesleme b. Ali (ö. 189/804) → Abdurrahmân b. Yezîd es-Sülemî (ö. 153/770) → Ali b. Müslim el-Bekrî (ö. ?) → Ebû Sâlih el-Eş'arî (ö. ?) → Ebû Hüreyre"¹¹⁸

"Muhammed b. Ubeydillâh b. Fudayl (ö. 339/950) → Muhammed b. Mûsâffâ (ö. 246/860) → Bakıyye → Mesleme b. Ali → Ebû Muhammed es-Sülemî (ö. ?) → Ali b. Yesâr en-Nekrî (ö. ?) → Ebû Hüreyre"¹¹⁹

Benzeri olduğunu belirttiği bir metni ise şu senedle nakletmiştir:

"Abdullâh b. Muhammed b. Sâlim (ö. ?) → Abbâs (b. el-Velîd b. Subh) el-Hallâl (ö. 248/862) → Süleymân b. Abdirrahmân → Mesleme b. Ali → Abdurrahmân b. Yezîd es-Sülemî → Ali b. Müslim el-Bekrî → Ebû Sâlih el-Eş'arî → Ebû Hüreyre"¹²⁰

İbn Adî'nin belirttiğine göre hadis, Mesleme b. Ali'nin yer aldığı bu senedlerle sadece ondan rivayet edilmektedir.¹²¹ Bu bilgi mezkûr senedlerin tamamının ciddi düzeyde problemliliğini gösterir. Nitekim Mesleme b. Ali hakkında hiçbir olumlu değerlendirme bulunmadığı gibi onun bir değer ifade etmediği söylenmiş ve metrûk ve münkeru'l-hadîs olduğu kaydedilmiştir.¹²² Yine zayıf olduğu, senedleri kalbettiği ve sika râvilerden, onlara ait olmayan hadisler naklettiği, bu konudaki fahiş hataları nedeniyle onunla ihticâcın bâtil olduğu ve hadislerinin tamamının gayr-ı mahfûz olduğu belirtilmiştir.¹²³ Bu bilgiler ışığında söz konusu senedlerin ciddi düzeyde zayıf oldukları söylenebilir.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, 1/375.

¹¹⁷ Hamza b. Yûsuf el-Cürcânî, Ebu'l-Kâsım, *Târîhu Cürcân*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân (Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1401/1981), 301.

¹¹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/248.

¹¹⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/248.

¹²⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/248.

¹²¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/249.

¹²² İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerhi ve'l-ta'dil*, 8/268; İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 8/12; Zehebî, *el-Muğnî fî'd-du'afâ'*, 2/299; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 27/570; İbn Hacer, *Takrîbu'l-Tehzîb*, 2/183.

¹²³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 27/571.

Söz konusu metnin aynısı Taberânî tarafından da iki senedle tahrir edilmiştir. Bunlardan ilki şöyledir: “Ahmed b. el-Muallâ ed-Dımeşkî (ö. 286/899) → Süleymân b. Abdirrahmân ed-Dımeşkî → Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir → Ali b. Müslim el-Bekrî → Ebû Sâlih el-Eş’arî → Ebû Hüreyre”¹²⁴ Diğer senedde ise bu senedden farklı olarak Süleymân b. Abdurrahmân ile Abdurrahmân b. Yezîd arasında Mesleme b. Ali vardır.¹²⁵ İbn Adî’nin yukarıda kaydedilen senedlerinde de bu iki râvi arasında Mesleme’nin bulunuyor olması, onun zikredilmediği ilk senedde bir inkıta olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî de (ö. 463/1071) rivayeti, İbn Adî’nin, Ebû Kusay İsmâil b. Muhammed’den gelen ve Mesleme b. Ali’nin de yer aldığı senediyle nakletmiştir.¹²⁶ Mesleme hakkındaki, daha önce de zikredilen cerh hükümleri bu senedleri de zayıf hale getirmektedir.

1.8. Muâz b. Cebel’den Nakledilen Rivayet

Hatîb el-Bağdâdî’nin “Ebû’l-Huseyn Muhammed b. el-Hasen b. Ahmed el-Ehvâzî (ö. 418/1027) → el-Hasen b. Abdillâh b. Saîd el-Askerî (ö. 382/992) → Abdân Abdullâh b. Ahmed b. Mûsâ (ö. 306/918) → Zeyd b. el-Hureys (ö. ?) → Abdullâh b. Hırâş (ö. 160-170/776-786) → el-Avâm b. Havşeb (ö. 148/765) → Şehr b. Havşeb (ö. 100/718) → Muâz b. Cebel” senediyle tahrir ettiği bu rivayet şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين “*Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine ve câhillerin tevillerine karşı korurlar.*”¹²⁷

Bu rivayetin senedinde yer alan el-Avâm b. Havşeb sika¹²⁸ ve sika-sika olarak değerlendirilse de¹²⁹ hadisi ondan nakleden yeğeni Abdullâh b. Hırâş hakkında, belirlenebildiği kadarıyla olumlu hiçbir değerlendirme bulunmamaktadır. Nitekim onun bir değer ifade etmediği, ciddi düzeyde zayıf, münkeru’l-hadis, kezzâb olduğu ve hadis uydurduğu söylenmiştir.¹³⁰ Dârekutnî de zayıf ve metrûk râvilere tahsis ettiği eserinde bu râviye yer ver-

¹²⁴ Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdülmeccid es-Selefi (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1984), 1/344.

¹²⁵ Taberânî, *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, 1/344.

¹²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aşhâbi’l-ħadîs*, 28.

¹²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aşhâbi’l-ħadîs*, 11.

¹²⁸ İclî, Ahmed b. Abdillâh, *Ma’rifetü’s-sikât*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevis (Medine: Mektebetü’d-Dâr, 1405/1985), 2/195; İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dil*, 7/22.

¹²⁹ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dil*, 7/22.

¹³⁰ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 4/88; İbn Hacer, *Tehzîbu’l-Tehzîb*, 2/326.

miştir.¹³¹ Tâbiû râvi Şehr b. Havşeb ise Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn tarafından sika olarak değerlendirilmekle birlikte¹³² Şu’be b. el-Haccâc’ın onun hadislerini terk ettiği ve kendisini cerh ettiği de söylenmiştir.¹³³ Nesâî ise kavî olmadığını ve hadisiyle ihticâc edilmeyeceğini belirtir.¹³⁴ Bu bilgilere göre senedin ciddi düzeyde zayıf hatta mevzû olduğu söylenebilir.

1.9. Üsâme b. Zeyd’den Nakledilen Rivayet

Yine Hatîb el-Bağdâdî’nin “Ebü’l-Huseyn Ahmed b. Ömer b. Ali el-Kâdî (ö. ?) → Ahmed b. Ali b. Muhammed b. el-Cehm (ö. 326/937) → Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) → Osmân b. Yahyâ (ö. 258/871) → Amr b. Hâşim el-Beyrûfî (ö. ?) → Muhammed b. Süleymân b. Ebî Kerîme (ö. ?) → Muân b. Rifâa es-Selâmî → Ebû Osmân en-Nehdî (ö. 100/718-19) → Üsâme b. Zeyd” senediyle tahrir ettiği, önceliklere göre muhtasar olduğu görülen bu rivayet şöyledir:

“*Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi câhillerin tahriflerine ve bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine karşı korurlar.*”¹³⁵

Senedde yer alan Ebû Osmân en-Nehdî’nin ismi Abdurrahmân b. Mül olup muhadramûnun önemli temsilcilerindendir.¹³⁶ Kendisinin sika ve âbid bir zat olduğu hususunda görüş birliğinden söz edilebilir.¹³⁷ Fakat onun talebesi, rivayeti İbrâhîm b. Abdurrahmân’dan da naklettiği yukarıda belirtilen Muân b. Rifâa es-Selâmî güvenilirliği ihtilaflı olan bir râvi idi. Rivayeti Muân’dan nakleden Muhammed b. Süleymân hakkında ise olumlu hiçbir değerlendirme tespit edilememiştir. Hakkında verilen hükümler zayıf olduğu, bir değer ifade etmediği ve Hişâm b. Urve’dan aslı olmayan bâtil haberler naklettiği yönündedir.¹³⁸ Bu bilgiler ışığında senedin zayıf olduğu ifade edilebilir.

¹³¹ Dârekutnî, Ebu’l-Hasen Alî b. Ömer, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkûn*, thk. Muvaffâk b. Abdillâh b. Abdilkâdir (Riyad: Mektebetü’l-Me’ârif, 1404/1984), 267.

¹³² İclî, *Ma’rifetü’s-sikâat*, 1/461; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/491; a.mlf., *el-Muğnî fi’l-du’afâ’*, 1/431.

¹³³ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dil*, 1/144; Ebu’l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü’l-Cevzî, *Kitâb’u-Zu’afâ’ ve’l-metrûkîn*, thk. Ebu’l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1406/1986), 2/43.

¹³⁴ İbnü’l-Cevzî, *Kitâb’u-Zu’afâ’ ve’l-metrûkîn*, 2/43; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/491. a.mlf., *el-Muğnî fi’l-du’afâ’*, 1/431.

¹³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aşhâbi’l-hadîs*, 28.

¹³⁶ İclî, *Ma’rifetü’s-sikâat*, 2/416; İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dil*, 5/283; İbn Hacer, *Tehzîbu’l-Tehzîb*, 2/555.

¹³⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/645; İbn Hacer, *Tehzîbu’l-Tehzîb*, 2/556.

¹³⁸ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dil*, 7/268; İbnü’l-Cevzî, *Kitâb’u-Zu’afâ’ ve’l-metrûkîn*, 3/69; Zehebî, *el-Muğnî fi’l-du’afâ’*, 2/206.

1.10. Abdullâh b. Mes'ûd'dan Nakledilen Rivayet

Hatîb el-Bağdâdî'nin "Ubeydullâh b. Ahmed b. Osmân es-Sayrafî (ö. 435/1043) → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız (ö. 377/987) → Ahmed b. Yahyâ b. Zükeyr (ö. ?) → Muhammed b. Meymûn b. Kâmil el-Hamrâvî (ö. ?) → Ebû Sâlih Abdullâh b. Sâlih (ö. 223/837) → Leys b. Sa'd → Yahyâ b. Saîd (ö. 143/760) → Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) → Abdullâh b. Mes'ûd" senediyle naklettiği bu rivayet oldukça muhtasar olarak şöyledir:

يرث هذا العلم من كل خلف عدوله "Bu ilme her neslin âdil kişileri vâris olur."¹³⁹

Bu rivayetin senedinde, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn olmak üzere ilk hadis tabakalarını oluşturan meşhur büyük muhaddis râvilerin yer aldığı görülmektedir. Yine kaynaklarda Leys b. Sa'd'ın kâtibi olarak geçen Ebû Sâlih künyeli Abdullâh b. Sâlih de sika-me'mûn, sadûk olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁰ Fakat Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir söze göre bu râvi hadis ilminde önceleri titiz iken sonradan bu halini bozmuştur.¹⁴¹ Yine yalan söylediği, sika olmadığı, ciddi düzeyde münkeru'l-hadîs olduğu da söylenmiştir.¹⁴² Ancak ondan gelen münker hadislerin kaynağı ile ilgili ilginç bir bilgi de bulunmaktadır. Buna göre komşusu onun adına hadis uydurup bunları Abdullâh'ın yazısına benzer bir yazı ile yazardı ve onun evindeki kitapları arasına koyardı. Abdullâh da bu yazıları kendi yazısı zannedip mevcut hadisleri rivayet ederdi.¹⁴³ Bu bilgi doğru olsa bile Abdullâh'ın sadece adaleti hususundaki tereddüdü ortadan kaldırmış olur. Fakat aynı zamanda onun, hadislerini iyi zabt edemediğini dolayısıyla gafletini de gösterir. Bu da söz konusu râvi için önemli bir kusurdur.

Diğer yandan senedde Muhammed b. Meymûn b. Kâmil olarak geçmekle birlikte ricâl edebiyatının hemen hemen tamamında ismi Muhammed b. Kâmil b. Meymûn olarak yer alan râvi hakkındaki değerlendirmeler de onun zayıf olduğu yönündedir.¹⁴⁴ Nitekim İmam Mâlik'ten nakledildiği bilinmeyen bir hadisi ondan naklettiği bilgisi vardır.¹⁴⁵ Hadisi Muhammed'den naklettiği görülen Ahmed b. Yahyâ b. Zükeyr de hiçbir değer ifade etmediği ve zayıf olduğu yönünde eleştiriler bulunup İmam Mâlik'ten hatalı olarak nakledildiği söylenen rivayetin senedinde yer almaktadır.¹⁴⁶ Bu bilgilere göre senedin ciddi düzeyde zayıf olduğu söylenebilir. Öte yan-

¹³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aşhâbi'l-hadîs*, 28.

¹⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerhi ve'l-ta'dil*, 5/86, 87.

¹⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerhi ve'l-ta'dil*, 5/87; İbnu'l-Cevzî, *Kitâb'u-Zu'afâ' ve'l-metrûkîn*, 2/127.

¹⁴² İbnü'l-Cevzî, *Kitâb'u-Zu'afâ' ve'l-metrûkîn*, 2/128.

¹⁴³ İbnü'l-Cevzî, *Kitâb'u-Zu'afâ' ve'l-metrûkîn*, 2/128.

¹⁴⁴ İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, 5/351.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, 2/101.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, 1/323.

dan oldukça muhtasar olması bakımından metne de müdahale edildiği ortadadır.

1.11. Câbir b. Semüre'den Nakledilen Rivayet

Bu rivayet İbnü'l-Cevzî tarafından kendisine kadar ulaştığı anlaşılan uzunca bir senedle tahrir edilmiştir. "Abdülmelik b. Ebi'l-Kâsım el-Kerûhî (ö. 548/1153) → Abdullâh b. Muhammed el-Ensârî (ö. 481/1088) → Ahmed b. İbrâhîm et-Temîmî (ö. ?) → Lâhık b. el-Huseyn (ö. 384/994) → Muhammed b. Muhammed b. Hafs el-Kazzâz (ö. ?) → Abdülmelik b. Abdırabbih et-Tâî (ö. ?) → Saîd b. Simâk b. Harb (ö. ?) → Babası (Simâk) (ö. 123/741) → Câbir b. Semüre" şeklindeki bu senede ait metin şöyledir:

يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تأويل الجاهلين وانتحال المبطلين

"Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi câhillerin tevillerine ve bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine karşı korurlar."¹⁴⁷

Bu rivayetin senedinde yer alan Saîd b. Simâk metrükü'l-hadîs olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁸ Ayrıca onun babası Simâk b. Harb'ın da çok hata yaptığı kaydedilir.¹⁴⁹ Yine Saîd'in talebesi Abdülmelik b. Abdırabbih et-Tâî de münkeru'l-hadîs olarak değerlendirilmiş, zayıf ve mevzu haberler naklettiğine örnekler verilmiştir.¹⁵⁰ Mezkûr râvilerle ilgili bu bilgiler senedin ciddi düzeyde zayıf olduğunu göstermektedir. Diğer yandan hadisin metni de, muhtasar olması bakımından birçok tarikle gelen metinlerle uyuşmaktadır.

SONUÇ

Muhaddisler, hadis râvilerinde aranan temel özelliklerden biri olan adaletin onlarda mevcut olup olmadığını belirlemek için bazı usuller önermişlerdir. Bunlardan şöhret ve tezkiyeden sonra, ilk defa İbn Abdilber tarafından dillendirildiği anlaşılan ve titizlikleri bilinmek şartıyla râvileri en baştan âdil sayarak haklarında hüsn-i zannı esas alan üçüncü bir yöntem daha bulunmaktadır. İbn Abdilber bu görüşünü "Bu ilmi her neslin âdil kişileri taşır. Onlar bu ilmi aşırıların tahriflerine, câhillerin tevillerine ve bâtil ehlinin yanlış düşüncelerine karşı korurlar." hadisi ile temellendirir.

Bu çalışmada söz konusu rivayetin farklı senedlerle nakledilen metinlerinin büyük oranda aynı olduğu belirlenmiştir. Nitekim Ebü'd-Derdâ, Ebû

¹⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzû'ât*, 1/31.

¹⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerhi ve'l-ta'dîl*, 4/32; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'u-Zu'afâ'* ve'l-metrükîn, 1/320; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*, 1/377; İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*, 3/33.

¹⁴⁹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, 4/339.

¹⁵⁰ Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*, 1/575.

Ümâme el-Bâhilî, Abdullâh b. Ömer, Ebû Hüreyre ve Muâz b. Cebel'den nakledilen metinler birebir aynıdır. Diğer metinlerdeki kısmî bazı lafız farklarının ise mana üzerinde ciddi bir etki yapmadığı görülmektedir. Fakat Hz. Ali'den ve İbrâhîm b. Abdirrahmân'dan nakledilen iki metinde yer alan ve hadis ilmine âdil kimselerin sahip çıkması gerektiği vurgusunu taşıyan ifade, rivayet ilimleriyle meşgul olanlarda adaletin temel bir vasıf olduğunu gösteren yaygın metnin ifadeleriyle uyuşmamaktadır. Nitekim yaygın metinden farklı olan bu iki metinde hadis râvilerinin genel olarak âdil olduğu vurgusu değil, âdil olması gerektiği vurgusu vardır. Fakat bu rivayetlerden Hz. Ali'den nakledilenin senedinin uydurma olduğu görülmüştür. İbrâhîm b. Abdirrahmân'dan nakledilen metin ise ondan, farklı senedlerle nakledilen diğer birçok metinle uyuşmaması bakımından bir râvi veya müstensih etkisine maruz kalmış görünmektedir. Yine rivayetlerin bir kısmının maklûb olarak nakledilmeleri de manaya tesir etmemekle birlikte nakil veya istinsah esnasındaki bazı tasarrufların habercisi sayılabilir.

Bu rivayetin genelde ikinci ve üçüncü yüz yıllarda yazılmış eserlerde yer almaması mevzû olduğu düşüncesiyle ilişkili gözükmektedir. Hadis tekniği açısından, rivayetin nakledildiği senedlerin tamamında ağır veya hafif olmak üzere çeşitli kusurların bulunduğu da açıktır. Nitekim senedlerde hadis uydurmakla cerh edilen râviler yer aldığı gibi zayıf olmakla nitelenenlerde bulunmaktadır. Yine zayıf veya sika oluşuyla ilgili farklı değerlendirmeler bulunan râviler yanında sika olduğu söylenenler de vardır. Fakat bu son grup görüldüğü kadarıyla oldukça azdır. Bununla birlikte hadisin birçok sahâbi tarafından ve çeşitli senedlerle nakledilmesi, bir aslının olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Rivayet belirlenebildiği kadarıyla on sahâbi tarafından nakledilmiştir. Yine birçok mutâbisi bulunan ve tâbiî râvi İbrâhîm b. Abdirrahmân el-Uzrî'den nakledilen mürsel bir rivayet de mevcuttur. Anlaşıldığı kadarıyla rivayetler içerisinde senedi en güzel olan da bu mürsel rivayettir. Nitekim ricâli, en az ve nispeten daha hafif kusurlarla eleştirilen senedler bu râviden gelen senedlerdir. Bu rivayetlerin mürsel oluşu bir başka kusur gibi görünse de tariklerin çokluğu, İbrâhîm'in zayıf bir râvi olmadığı yönündeki bilgi ve onun, hadisi aldığı kişilerin sika râviler olduğunun kendisi tarafından ifade edilmesi kanaatimizce bu kusuru bertaraf etmek için yeterlidir. Netice olarak biz bu rivayetin bütün senedleri dikkate alındığında hasen li-gayrihî derecesinin altına düşmeyeceği fikrini uygun buluyor ve ihticâca elverişli görüyoruz.

KAYNAKÇA

Aydın, Osman. "Râvinin Adâletine İlişkin Hususiyetler Bağlamında Buhârî'nin Hadis Ricâline Yaklaşımı 'el-Câmiu's-Sahîh Özelinde'". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/32 (2017), 741-770.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Haydarâbâd: Meclisü Dâirati'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1344.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık b. Hallâd b. Ubeydillâh el-Atekî. *Musnedü'l-Bezzâr (Baħru'z-zehħâr)*. 18 Cilt. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh, Âdil b. Sa'd, Sabrî Abdilhâlık eş-Şâfî. Medine: Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, 1988/2009.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-şahîh*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1999.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*. thk. Muvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404/1984.

Düzenli, Muhittin. "Metin Tenkidi Açısından İlel Eserleri: İbn Ebî Hâtim'in İlel Adlı Eseri Özelinde". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2010), 225-250.

Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-târîh*. 4 Cilt. thk. Ekrem el-Ömerî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

Gurbet, Mahmut. *Hadiste Sağlam Nüsha Oluşturma Çalışmaları*. Ankara: Mânâ Yayınları, 2019.

Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. thk. es-Seyyid Muazzam Huseyn. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2. Baskı, 1397/1977.

Hamza b. Yûsuf el-Cürcânî, Ebû'l-Kâsım. *Târîhu Cürcân*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân. Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 3. Baskı, 1401/1981.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*. 2 Cilt. thk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mustafâ ed-Dimyâtî. Mit Ghamr: Dâru'l-Hüdâ, 1423/2003.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Şerefü aşhâbi'l-hadîs*. thk. Mehmed Said Hatiboğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları ts.

Hatîb et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh. *Mişkâtü'l-Mesâbîh*. 3. Cilt. thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî. Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Baskı, 1399/1979.

İrâkî, Zeynuddîn. *et-Taḳyîd ve'l-izâh limâ uḷliḳa ve uḷliḳa min Kelâmi İbni's-Salâh* (İbnü's-Salâh'ın *Muḳaddime*'si ile birlikte). 2 Cilt. thk. Ebû Ya'kûb Neş'et el-Mısrî. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1429/2008.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâi mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. 24 Cilt. thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî. Magrib: Müessesetü'l-Kurtuba, 1387.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fi'du'afâ'i'r-ricâl*. 9 Cilt. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavvad. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik. *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân. *Kitâbu'l-Cerhi ve't-ta'dîl*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1953.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nuĥbetü'l-fiker fi muştalahi ehli'l-eser*. thk. Abdülhamid b. Sâlih b. Kâsım. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1427/2006.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1995.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Lisânu'l-mîzân*. 7 Cilt. thk. Dâiratü'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye-Hind. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1406/1986.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. 2. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1415/1995.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbu's-Sikât*. 10 Cilt. Haydarâbâd: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1393/1973.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbu'l-Mecrûhîne mine'l-muĥaddisîn*. 2 Cilt. thk. Hamdî Abdümeccid es-Selefi. Riyad: Dâru's-Sumay'î, 1420/2000.

İbn Maîn, Yahyâ. *Târîhu İbn Ma'in* (Rivâyetü'd-Dûrî). 4 Cilt. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1399/1979.

İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-İsfahânî. *Fethu'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elĥâb*. thk. Ebû Kuteybe Nezar Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1417/1996.

İbn Nukta, Muhammed b. Abdilġanî el-Baġdâdî. *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâti's-süneni ve'l-mesânîd*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408.

İbn Nukta, Muhammed b. Abdilġanî el-Baġdâdî. *Tekmiletü'l-İkmâl*. 4 Cilt. thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebî. Mekketü'l-Mükerrame: Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, 1410.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî. *Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir*: 11 Cilt. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.

İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *Kitâbu'l-Mevzû'ât*. 3 Cilt. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966/1386.

İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *Kitâb'u-Zu'afâ' ve'l-metrûkîn*. 3 Cilt. thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *Üs-dü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-hadîs*. thk. Nûruddîn İtir. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir/Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.

İclî, Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-şikât*. 2. Cilt. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.

Kaya, Murat. "Hadislerin Tesbitinde Sened Tenkidinin Tercihi Nedenleri". *Bilimname* 2019/37 (2019), 121-140.

Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm. *el-Müfhim limâ eş-kele min Telhîşi kitâbi Müslim*. 7 Cilt. thk. Muhyiddîn Dîb Mustû vd. Dımaşk/Beyrût: Dâru İbni Kesîr/Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1417/1996.

Mazharî, Nasseruddîn. "Cerh ve Ta'dîl Kitaplarından Metin Tenkîdi Örnekleri". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 16/1 (2018), 147-160.

Mizzî, Cemâluddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-riçâl*. 35 Cilt. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâcilârifin b. Ali. *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.

Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Süyûtî, Celalüddîn Abdurrahmân. *Tedrîbü'r-râvi fî şerhi Tahrîbi'n-Nevevî*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1430/2009.

Şâkir, Ahmed Muhammed. *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu'İhtisâri'ulûmi'l-hadîs*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1416/1996.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. 4 Cilt. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî. *Şerhu Müşkili'l-âşâr*.

16 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaût. Byy: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

Tahhân, Mahmûd. *Teysîru muştalahi'l-hadîs*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1432/2011.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd. *Kitâbu'd-Đu'afâ'i'l-kebîr*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. 8 Cilt. thk. Ali Muhammed Muavvad - Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Abdülfettâh Ebû Sinne. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995.

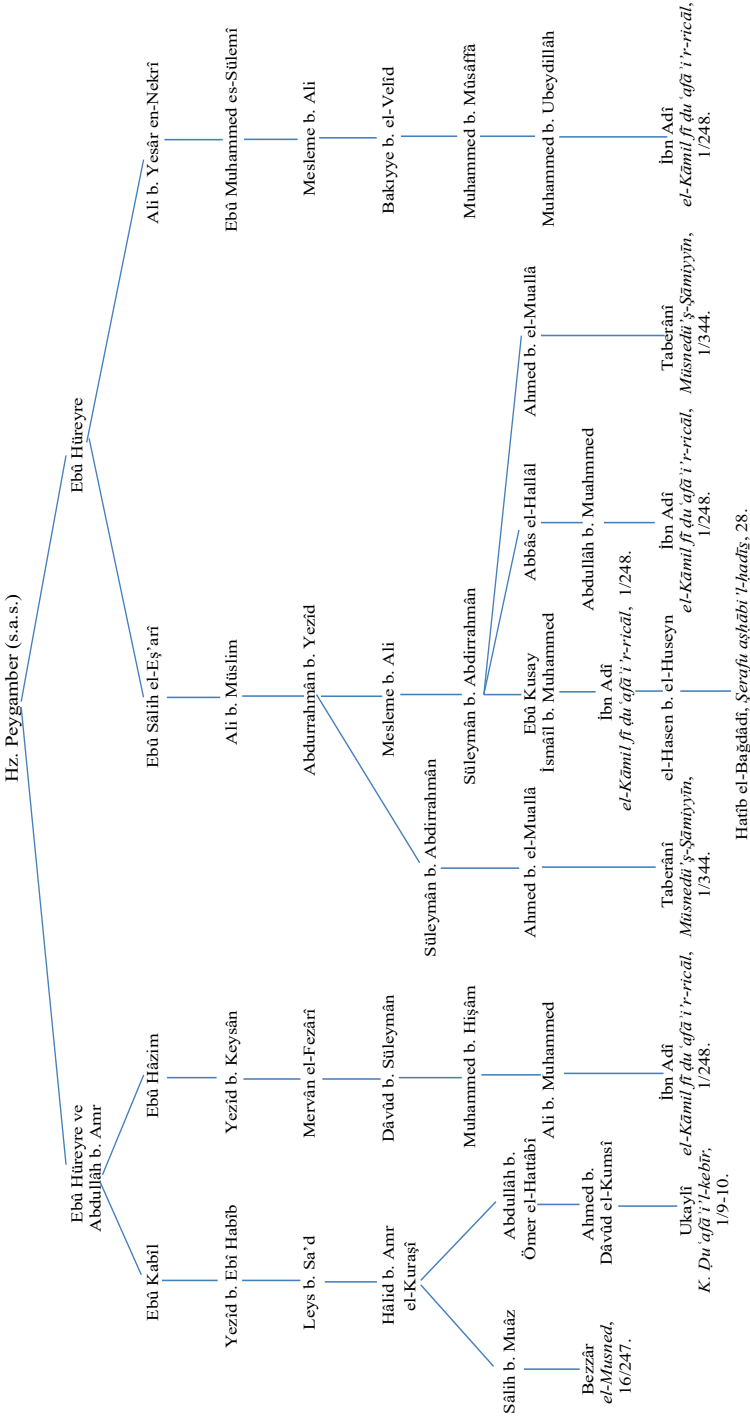
Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *el-Muğni fi'd-đu'afâ'*. 2 Cilt. thk. Nûruddîn Itr. Katar: İdâratu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, ts.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fi marifeti men lehû rivâyetün fi'l-kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb. Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye/Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1992.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-İcâbe li-irâdi me'stedrekethü 'A'îşe 'ale's-saḥâbe*. thk. Saîd el-Efgânî. Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, 2. Basım, 1390/1970.

Zeydân, Abdülkerim - Abdullâh, Abdulkahhâr Dâvûd. *Ulûmu'l-hadîs*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1434/2013.

Ebü Hüreyre'den ve Abdullâh b. Amr'dan ve Sadece Ebü Hüreyre'den Nakledilen Rivayetlerin İsnâd Şeması

Diğer Sahâbîlerden Nakledilen Rivayetlerin İsnâd Şeması

Hz. Peygamber (s.a.s.)

